

**Laatmiddeleeuwse sporen en de
17e-eeuwse stadsgracht van Groningen.
Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
proefsleuven op het Stationsplein te
Groningen, gemeente Groningen (Gr.)**

M.C. Blom

Met een bijdrage van K.L.B. Bosma

ARC-Rapporten 2005-88

Groningen
20 september 2005
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Aanleiding voor een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven op het Stationsplein te Groningen is de geplande bouw van een stadsbalkon met daaronder een verdiepte fietsenkelder. In juli 2002 heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) het terrein onderzocht door middel van een booronderzoek. Hierbij werd vastgesteld dat op sommige plaatsen sprake is van bodemvorming en hierdoor is de aanwezigheid van prehistorische activiteiten niet uit te sluiten (De Roller 2003).

Op 11 juni 2003 werd in opdracht van drs. G.L.G.A. Kortekaas, gemeentelijk archeoloog, door ARC een kijkgaatje aangelegd. Deze werd aangelegd op de noordwestelijke punt van het stationsplein, aan de voet van 'het peerd van ome Loeks'. Uit dit onderzoek bleek dat in het dekzand vermoedelijk sporen aanwezig zijn van prehistorische activiteiten. Verder werd in het noordelijke deel van de proefsleuf een klein deel van een 17e-eeuwse gracht aangesneden (Ufkes 2003).

In februari 2004 werd in opdracht van de gemeentelijk archeoloog door ARC een sanering van een deel van het Stationsplein archeologisch begeleid (AB). Het onderzoeksterrein bevond zich in het noordoostelijke gedeelte van het stationsplein. Bij dit onderzoek werden in het dekzand voornamelijk sloten en greppels aangetroffen. Deze sporen dateren waarschijnlijk uit de Late Middeleeuwen (Huis in 't Veld 2004).

Door de gemeentelijk archeoloog werd aan ARC in april 2005 de opdracht gegeven om een laatste IVO door middel van proefsleuven uit te voeren. Het onderzoek werd uitgevoerd in de periode van 7 april tot en met 12 april 2005. Het onderzoek werd uitgevoerd door een veldteam bestaande uit mw. drs. H. Halıcı (ARC), veldtechniek en H. Dopmeijer (Stichting voor Monument en Materiaal), soms afgewisseld door J. Buist (Gemeente Groningen), beiden grondwerk. De dagelijkse leiding was in handen van mw. drs. M.C. Blom (ARC). Het veldteam werd regelmatig ondersteund door drs. G.L.G.A. Kortekaas. De graafmachine werd geleverd door dhr. J. Bergman uit Pietersbierum.

1.2 Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek was om de archeologische waarde van de zandondergrond, ter plaatse van het aan te leggen stadsbalkon, vast te stellen. Op basis van de resultaten van het IVO zal worden besloten of het opgraven van de gehele bouwput noodzakelijk is. Criteria om dit besluit te nemen zijn verwoord in het Plan van Eisen (PvE), dat is opgesteld door drs. G.L.G.A. Kortekaas.

Criteria die opgraven van het terrein noodzakelijk maken zijn:

- Aanwezigheid van duidelijk waarneembare sporen of vondsten, bij voorkeur prehistorisch, die een duidelijke toevoeging en aanvulling vormen op de sporen die reeds eerder zijn aangetroffen.
- De verwachting dat een definitieve opgraving beduidend meer informatie zal opleveren dan de drie proefsleuven.

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksterrein betreft het Stationsplein van het centraal station te Groningen. Dit plein is gelegen aan de noordzijde van het station (afb. 1 en 2).

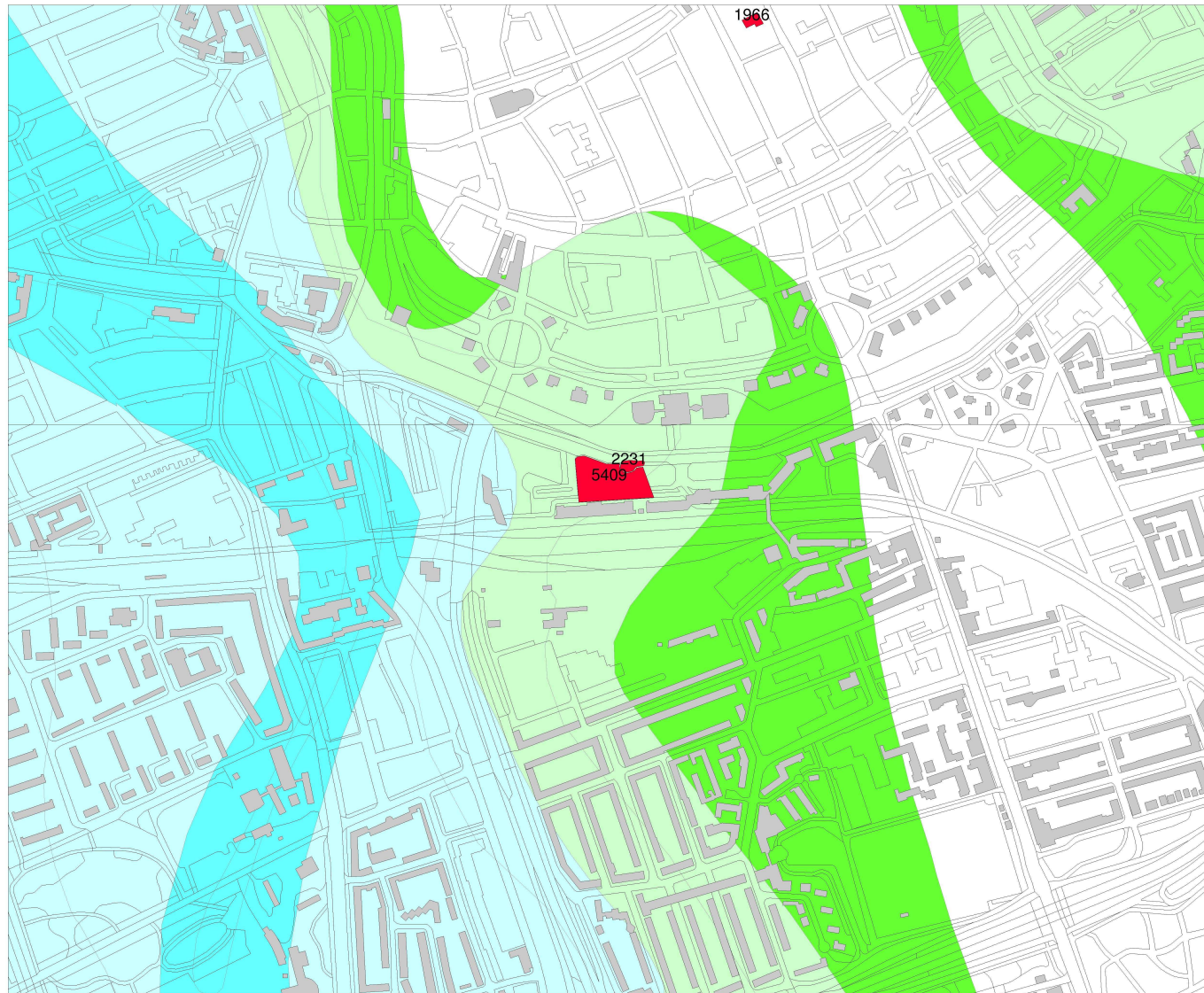
1.4 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2005/104
Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	Stationsplein
Kaartblad	7D
Coördinaten	233.684/581.168
Periode	Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, mogelijk prehistorie
Type object	Binnenstad/ophogingslagen
Type bodem	Zand
Geomorfologie	Dekzand

1.5 Werkwijze

Het IVO is uitgevoerd conform de in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 2.0 (oktober 2001) beschreven werkwijze en conform de beschreven werkwijze in het PvE. Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken zijn er verspreid over het onderzoeksterrein drie proefsleuven aangelegd. De eerste in het oostelijke deel van het terrein. De afmetingen van deze proefsleuf bedroegen ca 5×17 m. De tweede proefsleuf is aangelegd op het zuidwestelijke gedeelte van het terrein. De afmeting van deze sleuf bedroeg ca 5×14 m. De derde proefsleuf is tussen de twee andere sleuven aangelegd. Deze sleuf is in twee delen aangelegd, om een aan- en afvoer-route voor de bouw vrij te houden. Beide sleuvjes waren ca 5 m breed en ca 6 m

234565 / 581882

Legenda

- ONDERZOEKEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- PLEISTOCENEN_TOP ((c)TNO)**
- 0 tot 2 m tov NAP
- 4 tot 0 m tov NAP
- 8 tot -4 m tov NAP
- 12 tot -8 m tov NAP
- 16 tot -12 m tov NAP
- 24 tot -16 m tov NAP
- geeroerd

0 100 m

ROB
ArchisII

232740 / 580391

Afbeelding 2 De ligging van het onderzoeksgebied en de diepte van het pleistocene zand in de ondergrond. De exacte onderzoekslocatie is in rood weergegeven. De huidige onderzoekslocatie kent nummer 5409. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 19 september 2005.

lang. De sleuven zijn alle machinaal afgegraven tot op het dekzand, gemiddeld 4 m beneden het maaiveld. Hierna is het vlak handmatig opgeschaafd. Vondsten zijn in vakken van 5×5 m verzameld. Dit vlak is met de metaaldetector afgezocht op metaalvondsten. De aangelegde vlakken zijn getekend en gefotografeerd, waarna de hoogte van de vlakken en de sporen ten opzichte van het NAP is bepaald. Tevens zijn enkele profielopnames gefotografeerd. De sleuven zijn na het onderzoek machinaal dichtgegooid.

2 Resultaten

De resultaten van het IVO sluiten aan bij de resultaten van de archeologische begeleiding van de sanering en het onderzoek aan de voet van ‘het peerd van ome Loeks’.

In de zuidelijke helft van proefsleuf 1 is op ca 0,40 m +NAP een deel van een brede sloot aangetroffen. Het betreft het Nijgraven Dijpien. Dit is een kanaaltje dat is ontstaan toen men rond 1694 direct ten zuiden van de stadsgracht gronden ging afgraven op last van de generaliteit (Offerman 1987). De sloot die in proefsleuf 1 is aangetroffen is min of meer oostwest georiënteerd en bestaat uit verschillende vullingen (afb. 4). Op een kaart door Hottinger zijn de stadsgracht en het Nijgraven Dijpien (afb. 3). Het Nijgraven Dijpien zal opgevuld zijn geraakt in de 19e eeuw. De vondsten die uit de vullingen ervan zijn geborgen dateren uit de Late Middeleeuwen B¹ en de Nieuwe Tijd.² Ten noorden van het Nijgraven Dijpien is in proefsleuf 1 dekzand aangetroffen. In het dekzand bevonden zich geen prehistorische sporen. Boven het niveau van de top van het dekzand waren de lagen verstoord en opgebracht.

Proefsleuf 2 is aangelegd ten zuiden van de stadsgracht en het in proefsleuf 1 aangetroffen Nijgraven Dijpien. In proefsleuf 2 is het dekzand eveneens aangetroffen (afb. 5). Dit dekzand is onderdeel van de licht hellende westflank van de Hondsrug. Het dekzand bevindt zich op een gemiddelde diepte van ca 0,60 m +NAP. In het dekzand zijn geen prehistorische sporen aangetroffen. De lagen die zich boven het dekzand bevinden zijn alle verstoord of opgebracht. Er werden alleen aardewerkfragmenten uit de bouwvoor geborgen. Deze fragmenten dateren uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

Proefsleuf 3 is aangelegd tussen de twee andere proefsleuven in. Zoals eerder vermeld gebeurde dit in twee delen. In het zuidelijke deel van proefsleuf 3 is op een gemiddelde diepte van 0,30 m +NAP wederom een deel van een brede sloot, het Nijgraven Dijpien, aangetroffen (afb. 6). De onderkant van het Dijpien bevindt zich op een gemiddelde diepte van ca 0,67 m –NAP. Het Dijpien besloeg de gehele lengte van dit deel van de proefsleuf. In het noordelijke deel van de proefsleuf is een oudere sloot aangetroffen op ca 0,05 m –NAP. Deze sloot is oostwest georiënteerd, ca 5 m breed en bestaat uit verschillende vullingen (afb. 7). De sloot snijdt een soort akkercomplex aan de zuidzijde af. Dit akkercomplex werd tijdens de sanering in 2004 grotendeels opgegraven. De sloot dateert vermoedelijk uit de Late Middeleeuwen. Vondsten die in de vulling van deze sloot zijn aangetroffen

¹1250–1500 n. Chr.

²1500–heden.

Afbeelding 3 Uitsnede van de Hottinger-kaart. Met de pijlen worden de locaties van de proefsleuven 1 en 3 aangegeven. Uit: (Versfelt 2003)

Afbeelding 4 Het 17e-eeuwse Nijgraven Dijkpien met de verschillende vullingen in proefsleuf 1. De fotorichting is zuidoost. Foto: H. Halici.

Afbeelding 5 Het aangetroffen dekzand in proefsleuf 2; flank van de Hondsrug. De foto-richting is noordwest. Foto: H. Halici.

Afbeelding 6 Het Nijgraven Dijkpien in deel 1 van werkput 3. De fotorichting is noordwest. Foto: H. Halici.

dateren voornamelijk uit de Late Middeleeuwen A.³ Eén scherf dateert iets later, uit de Late Middeleeuwen B. Een andere scherf dateert uit een vroegere periode, uit de Late IJzertijd⁴ of de Romeinse Tijd.⁵ (De genoemde dateringen zijn uit Brandt et al. 1992).

2.1 Vondsten

Tijdens het onderzoek zijn 17 aardewerkfragmenten geborgen. Het aardewerk is gedetermineerd door mw. drs. K.L.B. Bosma. Een aantal scherven dateert uit de Nieuwe Tijd. De meeste aardewerkfragmenten dateren uit de Late Middeleeuwen A of de Late Middeleeuwen B. Eén scherf dateert uit de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd (zie tabel 1).

3 Conclusies en aanbeveling

3.1 Conclusies

Met de resultaten van het IVO is het goed mogelijk om het Nijgraven Dijkpien dat ten zuiden van de 17e-eeuwse stadsgracht liep te reconstrueren. Het Nijgraven Dijkpien maakt deel uit van het 17e-eeuwse verdedigingsstelsel van Groningen. Het

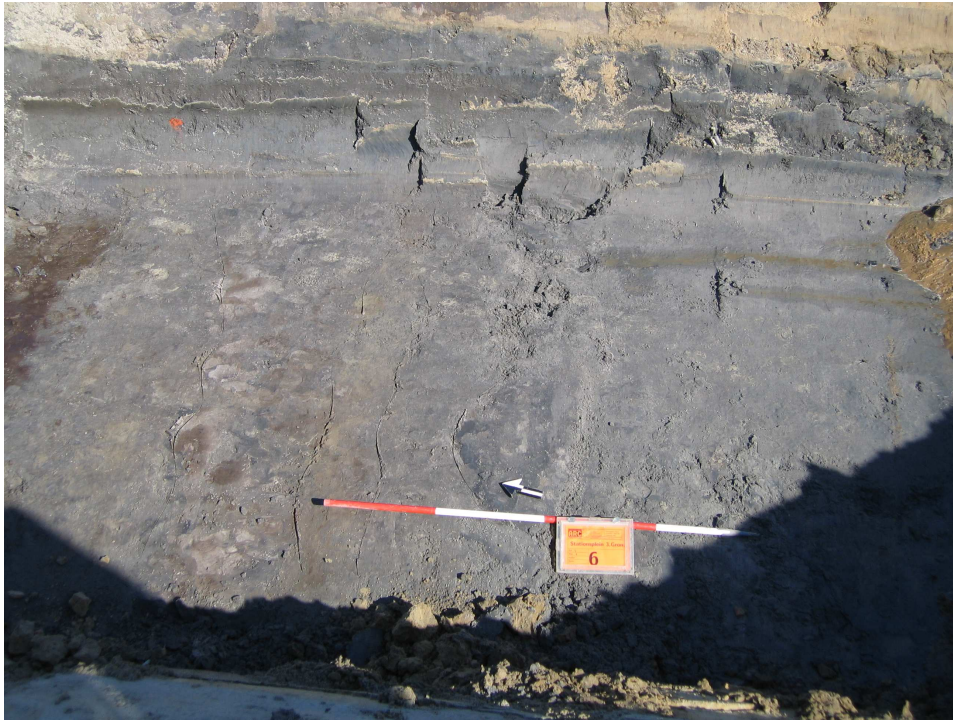
³1050–1250 n. Chr.

⁴250–12 v. Chr.

⁵12 v. Chr.–450 n. Chr.

wp	vl	sp	vnr	soort	r	w	b	ov	tot	opmerkingen	periode	gewicht
1	511	1011	1	steengoed	–	1	–	–	1	Frechen	Nieuwe Tijd	32,5
1	511	1011	1	witbakkend	–	1	–	–	1	loodglazuur op binnenzijde, Hafner-waar	Nieuwe Tijd	–
1	1	2	2	roodbakkend	–	3	–	–	3	twee met glazuur op binnenzijde, waarvan één met ribbels en roet op buitenzijde, grape, een ongeglazuurd	Late Middeleeuwen B – Nieuwe Tijd	17,8
2	511	1011	3	roodbakkend	–	1	–	–	1	dik loodglazuur op binnenzijde	Nieuwe Tijd	62,1
2	511	1011	3	kogelpotaardewerk	–	1	–	–	1	dikwandig, grof gemagerd	Middeleeuwen	–
2	511	1011	4	roodbakkend	–	1	–	–	1	dik loodglazuur op beide zijden	Nieuwe Tijd	2,4
3	1	2	5	steengoed	–	–	1	–	1	aangeknepen standring van kan, Siegburg, lichtgrijs, deels bedekt met zoutglazuur, tweede helft 15e eeuw	Late Middeleeuwen B	428,4
3	1	2	6	handgevormd	–	1	–	–	1	chamotte magering, zacht baksel, reducerend met oxiderend gebakken buitenoppervlak	Late IJzertijd – Romeinse Tijd	1,8
3	1	3	7	kogelpotaardewerk	1	3	–	1	5	ov: schilfer, r van bakpan	Late Middeleeuwen A	20,9
3	1	3	7	pingsdorf	–	1	–	–	1	druppel lichtoranje engobe	Late Middeleeuwen A	–
3	1	3	7	pingsdorf/proto-steengoed	–	1	–	–	1	ongedecoreerd, oranjecrème met grijze kern	Late Middeleeuwen A	–
totaal									17			565,9

Tabel 1 Het aangetroffen aardewerk.

Afbeelding 7 De sloot met verschillende vullingen in deel 2 van werkput 3. Foto: H. Halici.

Dijpien ligt ten zuiden van een met bomen omzoomde weg op de oever van de stadsgracht. Het Dijpien is in de proefsleuven 1 en 3 aangetroffen. Tijdens het onderzoek aan de voet van 'het peerd van ome Loeks' werd in de noordelijke helft ook een deel van dit Dijpien aangesneden. Dit betekent dat de stadsgracht en het Dijpien vermoedelijk net ten westen van proefsleuf 3 van het IVO een knik in noordelijke richting maakt.

Tijdens de AB werd een akkercomplex met bijbehorende sloten opgegraven. Het akkercomplex bevindt zich in de noordoosthoek van het onderzoeksterrein. Het akkercomplex wordt omsloten door een brede sloot, die oostwest is georiënteerd. In het tweede deel van proefsleuf 3 is een deel van dezelfde sloot aangetroffen.

Het Nijgraven Dijpien is een kanaaltje dat dateert uit de 17e eeuw en is onderdeel van het verdedigingsstelsel van Groningen. Dit Dijpien zal opgevuld zijn geraakt in de 19e eeuw. De sloot die het akkercomplex omsluit, dateert vermoedelijk uit de Late Middeleeuwen. Wellicht diende deze sloot om wateroverlast op het terrein tegen te gaan (Huis in 't Veld 2004). Op basis van het aardewerk dat in de sloot is aangetroffen, zowel tijdens onderhavig onderzoek als de AB, kan de sloot worden gedateerd als laatmiddeleeuws.

Net als bij voorgaande onderzoeken is bij het IVO gebleken dat de bodem in het dekzand nagenoeg intact is. Er zijn geen staakgaten of andere prehistorische sporen in het dekzand waargenomen.

3.2 Aanbevelingen

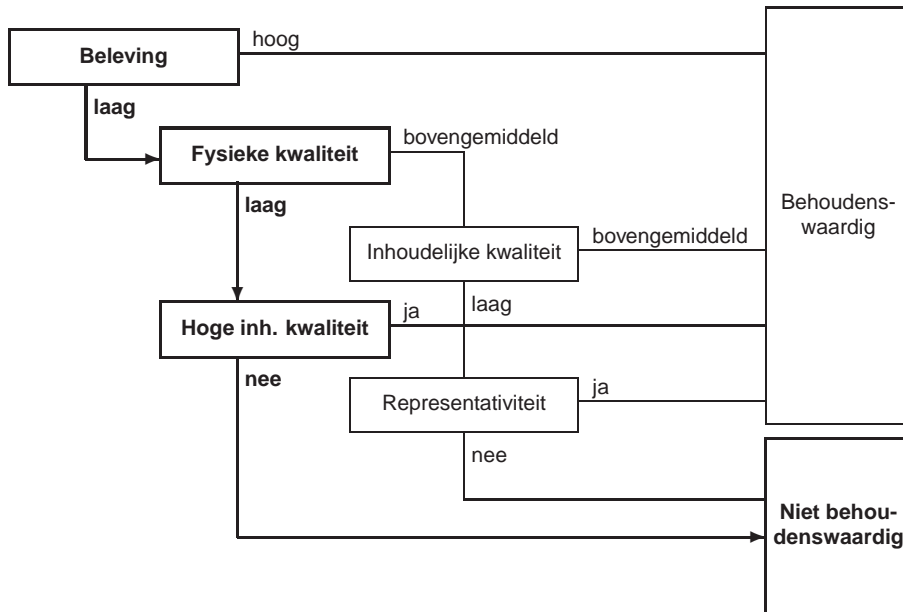
De sporen die tijdens het IVO zijn aangetroffen sluiten aan bij eerder uitgevoerde onderzoeken en bekende gegevens en leveren geen nieuwe informatie op. Tijdens het IVO zijn geen prehistorische sporen aangetroffen. Op basis van deze gegevens is door het bevoegd gezag, in de persoon van de gemeentelijk archeoloog drs. G.L.G.A. Kortekaas, besloten dat een opgraving van het gehele bouwterrein niet noodzakelijk is.

4 Waardering volgens KNA 2.0

Hieronder vindt u de waardering van de resultaten volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0. De waardering bestaat uit een scoretabel met uitleg en een beslissingsdiagram. In de scoretabel worden de resultaten van het onderzoek van een gewicht voorzien (mogelijke scores: 1 t/m 3). Een laag getal representeert een lage waarde en een hoog getal een hoge waarde. In het beslissingsdiagram wordt op basis van de scores in de tabel bepaald of het object behoudenswaardig is. De behoudenswaardigheid van de vindplaats is het leidende criterium voor het bepalen van de noodzaak voor vervolgonderzoek. Een korte uitwerking van de criteria waarmee in de scoretabel rekening wordt gehouden vindt u in bijlage 1. Voor een volledige beschrijving van de normen en regels volgens welke deze waardering tot stand is gekomen, staat de website van het College voor de Archeologische Kwaliteit tot uw beschikking (www.cvak.org). U vindt de documentatie voor deze waardering onder 'KNA: inventariserend veldonderzoek'.

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	nvt
herinneringswaarde	–	nvt
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	2	Er zijn sporen aangetroffen. Het is niet geheel duidelijk of de bovenkant van deze sporen intact was, danwel verstoord.
conservering aardewerk verbrand bot onverbrand bot botanie	1	Er zijn nagenoeg geen vondsten gedaan.
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1	Het vastleggen van de opgravingsgegevens heeft voldoende informatie opgeleverd over de ligging van de 17e-eeuwse stadsgracht en een laatmiddeleeuws akkercomplex.
informatiewaarde	1	De ligging van de 17e-eeuwse stadsgracht is bekend, evenals de aanwezigheid van een laatmiddeleeuws akkercomplex.
ensemblewaarde	1	Het vastleggen van de opgravingsgegevens heeft voldoende informatie opgeleverd over de ligging van de 17e-eeuwse stadsgracht en een laatmiddeleeuws akkercomplex.

representativiteit – Het vastleggen van de opgravingsgegevens heeft voldoende informatie opgeleverd over de ligging van de 17e-eeuwse stadsgracht en een laatmiddeleeuws akkercomplex.

Literatuur

- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0.* Amersfoort.
- Huis in 't Veld, J.Y., 2004. *Een archeologische begeleiding (AB) en een archeologische opgraving op het Stationsplein te Groningen (Gr.)*. Groningen (ARC-Publicaties 104).
- Offerman, G., 1987. *De Oosterpoort: geschiedenis van een 19e-eeuwse woonwijk in Groningen*. Groningen.
- Roller, G.J. de, 2003. Groningen, Stationsplein. In: M.J.M. de Wit, *ARC-Rapporten 2002*. Groningen, pp. 10–12 (ARC-Publicaties 80).
- Ufkes, A., 2003. *Een aanvullend archeologisch onderzoek op het Stationsplein te Groningen (Gr.)*. Groningen (ARC-Publicaties 83).
- Versfelt, H.J., 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773–1794*. Groningen.

Bijlage 1 Waarderingscriteria conform KNA 2.0

<i>Beleving</i>		opmerkingen
schoonheid	–	zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving
herinneringswaarde	–	verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
<i>Fysieke kwaliteit</i>		opmerkingen
gaafheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaafheid sporen; ruimtelijke gaafheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabiliteit van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal
<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>		opmerkingen
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten (monumenttypen) van goede kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
informatiewaarde	1/2/3	idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel); recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passen binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio; diachronen context (voorkomen van monumenten uit openvolgende perioden binnen de micro-regio; landschappelijke context (fysisch- en historischegeografische gaafheid van het contemporaine landschap; aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	–	kenmerken voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart